

ปฏิกริยาต่อ การรับกฎหมาย สมัยใหม่ จากตะวันตก ในประเทศไทย*

จุงไซ อิตตะ**

เช่นเดียวกับการรับแบบแผนสมัยใหม่จากตะวันตกในด้านอื่น ๆ การรับกฎหมายสมัยใหม่จากตะวันตกของญี่ปุ่น ในสมัยเมจิ (ค.ศ. 1868-1912) มิได้ดำเนินไปโดยปราศจากการโต้เถียง ทั้งในหมู่ผู้นำรัฐบาล และชนชั้นผู้ปกครองทั่วไป ในที่นี้ จะศึกษาวิเคราะห์ดูว่าเมื่อญี่ปุ่นรับเอาวัฒนธรรมทางกฎหมาย ของชาติตะวันตกเข้ามาแล้ว เกิดปฏิกริยาโต้ตอบภายในประเทศอย่างไรบ้าง เพื่อเป็นการเริ่มต้น ขอยกความคิดเห็นของนายเอโดะ ซินเป กับนายโองกิ ทะคะโทะ รัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรม ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการประมวลกฎหมายญี่ปุ่นสมัยใหม่ ขึ้นมาพิจารณา เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบ

*จากบทที่ 4 ในวิทยานิพนธ์ตามหลักสูตร นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2530 เรื่อง "การรับกฎหมายสมัยใหม่จากตะวันตกในประเทศไทย : ศึกษาเปรียบเทียบกับกรณีของประเทศไทย" โดยจุงไซ อิตตะ บรรณาธิการได้เขียนคำเกริ่นนำ เพื่อให้เหมาะสมที่จะนำลงพิมพ์ในวารสารวิชาการ โดยอนุมัติจากผู้เขียน

**ปัจจุบันเป็นนักศึกษาปริญญาเอก ที่มหาวิทยาลัย Bristol ประเทศอังกฤษ

1. ทศนคติต่อการทำประมวลกฎหมายที่แตกแยกออกเป็น 2 กลุ่ม

นายเอโต ซินเป เป็นกรรมการของสภาสูงสุด และมีส่วนเริ่มร่างประมวลกฎหมายแพ่งตั้งแต่ค.ศ. 1870 หลังจากที่รัฐบาลเมจิเปลี่ยนระบบการปกครองท้องถิ่น โดยเลิกระบบฮัน เป็นระบบจังหวัด เมื่อเขาได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรมและก็เริ่มงานประมวลกฎหมายแพ่งที่กระทรวงยุติธรรมอีกครั้งหนึ่ง โดยลอกเลียนแบบจากกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส เขาสนับสนุนการประมวลกฎหมายโดยอาศัยหลักกฎหมายตะวันตกอย่างรีบเร่ง จนกลายเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เขาต้องออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรม เมื่อปี ค.ศ. 1873¹ จากคำปราศรัยลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีของเขา ได้แสดงถึงทัศนคติและนโยบายเกี่ยวกับการร่างประมวลกฎหมายของเขาไว้อย่างชัดเจน เขากล่าวไว้ว่า

ถ้าเราคิดจะพัฒนาประเทศให้เทียบเท่ากับเทียมไคกับประเทศมหาอำนาจทั้งหลาย เราจำเป็นต้องสร้างประเทศให้เข้มแข็งและมั่งคั่ง การที่จะสร้างประเทศให้เข้มแข็งและมั่งคั่งสมบูรณ์ได้นั้น ประชาชนจะต้องมีฐานะดีตามอัตภาพ ถ้าประชาชนขาดความอบอุ่นใจแล้วก็ย่อมไม่สามารถทุ่มเทให้กับกิจการงาน ถ้ากิจการงานไม่เจริญประเทศก็จะขาดความเข้มแข็งและมั่งคั่ง การที่ประชาชนมีฐานะดีนั้นละ หมายความว่าอย่างไร หมายถึง เราต้องมีกฎหมายว่าด้วยการสมรส การเกิด การตาย อย่างชัดเจน มีกฎหมายบัญญัติเกี่ยวกับ การสืบทอดมรดก การทำพินัยกรรม มีกฎหมายว่าด้วย สंहาริมทรัพย์ อสังหาริมทรัพย์ เช่า กู้ ซื้อขาย อย่างชัด

เจน มีกฎหมายบัญญัติเกี่ยวกับ กรรมสิทธิ์ส่วนตัว กรรมสิทธิ์ส่วนรวม.. กฎหมายอาญาจะต้องมีความยุติธรรม ดังนั้นประชาชนจึงจะมีฐานะ ถ้าทำได้เช่นนี้ ประชาชนก็เกิดความอบอุ่นใจ เงินทุนและเศรษฐกิจก็จะหมุนเวียน ทั้งประชาชนก็เกิดความไว้วางใจต่อรัฐบาล นอกจากนี้ถ้ามีกฎหมายว่าด้วยภาษีอย่างยุติธรรม ประชาชนก็มีกำลังใจทำกิจการงาน เมื่อกิจการก้าวหน้า ประชาชนก็มั่งคั่งสมบูรณ์ และแน่นอนภาษีก็เพิ่มขึ้นตามตัว ประชาชนก็มั่งคั่ง ภาษีก็เพิ่มขึ้น กำลังอาวุธทหารเรือ ทหารบก ก็เปรียบพร้อม แต่สภาพในปัจจุบันฐานะของประชาชนยังไม่ถูกต้อง ถ้ายังเป็นเช่นนี้ประชาชนก็ขาดความอบอุ่นใจ เศรษฐกิจก็ไม่เจริญ²

นายเอโต ซินเป กล่าวซ้ำแล้วซ้ำอีกว่า ประชาชนจะมีฐานะที่ถูกต้องก็ต่อเมื่อประชาชนแต่ละคนจะต้องมีสิทธิและหน้าที่อย่างชัดเจน เขามีความคิดเห็นว่า ถ้าสิทธิและหน้าที่ของประชาชนไม่ชัดเจน การพัฒนาทางเศรษฐกิจของสังคมก็ย่อมไม่เกิดขึ้น ประเทศก็ไม่สามารถสร้างความเข้มแข็งและมั่งคั่งสมบูรณ์ได้ โดยกล่าวซ้ำแล้วซ้ำอีก กล่าวคือ การที่รัฐบาลเมจิมีนโยบายต้องการสร้างประเทศให้มีเศรษฐกิจมั่งคั่งและกำลังทหารเข้มแข็งนั้น นายเอโต ซินเป มีความเห็นว่านโยบายดังกล่าวก็หมายถึง รัฐบาลต้องพัฒนาเศรษฐกิจระบบทุนนิยมให้เติบโตขึ้น ซึ่งจะเป็นจริงได้ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีพื้นฐานทางกฎหมายรองรับ กล่าวคือ ในประเทศตะวันตกก็มีกฎหมายรับรองสิทธิเสรีภาพในการประกอบ การทางเศรษฐกิจอย่างอิสระโดยชอบธรรมภายใต้หลักเสรีภาพในการทำสัญญา (Freedom of Contract) แต่

ในประเทศญี่ปุ่นไม่มี

ด้วยเหตุผลดังกล่าว นายเอโต ชินเป่ จึงเรียกให้รัฐบาลริบเร่งร่างประมวลกฎหมายตามแบบระบบกฎหมายของตะวันตก และเริ่มลงมือร่างประมวลกฎหมายแพ่งโดยเลียนแบบจากประมวลกฎหมายนโปเลียนที่มีชื่อเสียงโด่งดังทั่วโลกในสมัยนั้น

หลังจากที่นายเอโต ชินเป่ ลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรม ด้วยเหตุผลทางการเมือง นายโอกิ ทะคะโทะ ก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีแทน เขามีความคิดเห็นต่างกับนายเอโต เพราะไม่เห็นด้วยกับการทำประมวลกฎหมายอย่างเร่งรีบ นอกจากนี้ นายโอกิ ทะคะโทะ ยังมองเห็นความสำคัญของจารีตประเพณีเดิมของญี่ปุ่น และพยายามนำจารีตประเพณีเหล่านั้นมาประกอบใช้ในการทำประมวลกฎหมาย เขาเสนอหนังสือเรื่อง “ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการร่างกฎหมาย” ต่อรัฐบาลเมจิเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. 1876 ในหนังสือดังกล่าว เขาได้แสดงความคิดเห็นของเขาเกี่ยวกับกฎหมายแพ่งไว้ดังนี้

“แต่ก่อน การพิพากษาคดีแพ่งนั้น ประเทศเรามีผู้ตัดสินความที่มีความสามารถตัดสินความอย่างยุติธรรมจำนวนไม่น้อยเลย เพียงแต่เราไม่มีกฎหมายแพ่งเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น.... กฎหมายแพ่งที่สมบูรณ์คือกฎหมายที่บัญญัติเรื่องเกี่ยวกับ สิทธิและหน้าที่ของสามีภรรยา บิดามารดาและบุตร ระบบการสมรส การหย่าร้าง การสืบทอดมรดกมาตราว่าด้วยผู้รักษาผลประโยชน์ ผู้ดูแลผลประโยชน์ (trustee) ตลอดจนวิธีการทำสัญญา ตามหลักความยุติธรรมแห่งกฎหมายแพ่ง โดยพิจารณาเพื่อผลประโยชน์ต่อ

ประชาชน³

ความเห็นของเขาที่ว่า “หลักความยุติธรรมแห่งกฎหมายแพ่ง” นั้นหมายถึงจารีตประเพณีเดิมของญี่ปุ่น ดังนั้นเขาจึงตั้งกรมสำรวจขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่นเพื่อนำมาใช้ร่างประมวลกฎหมายแพ่ง และมอบหน้าที่นี้ให้แก่ นาย อิกูตะ เซอิ ทำการสำรวจจารีตประเพณีที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ทั่วประเทศ นายอิกูตะ เซอิ จึงส่งกรรมการสำรวจไปทั่วประเทศเพื่อบันทึกขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่นเลือกหาบุคคลที่รู้เรื่องเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นอย่างดีมาเป็นตัวแทนให้ปากคำ แต่ปรากฏว่าบางแห่งสอบถามจากตัวแทนได้เนื้อหาจำกัด บางแห่งก็ได้รับคำตอบแบบเล่นเห็นเป็นเรื่องตลกขบขัน⁴ กรรมการสำรวจจำเป็นต้องออกหาข้อมูลเองที่ละหมู่บ้านก็มี ในที่สุด กระทรวงยุติธรรมก็สามารถรวบรวมจารีตประเพณีและออกตีพิมพ์เป็นหนังสือเมื่อ ค.ศ. 1877 รัฐมนตรีโอกิ ได้ให้สัมภาษณ์แสดงความคิดเห็นของตนในบทนำของหนังสือเล่มนั้นไว้ว่า

โดยปกติ เมื่อมนุษย์มาอาศัยอยู่ร่วมกันก็ย่อมเกิดมนุษยสัมพันธ์โดยธรรมชาติ ความสัมพันธ์ลักษณะต่าง ๆ สอนให้มนุษย์เรียนรู้จากตัวอย่างในประสบการณ์บ่อย ๆ ขึ้น จนค่อย ๆ กลายเป็นจารีตประเพณี ประเทศเราก็เช่นกัน แต่ก็มีบางประเทศนำสิ่งเหล่านั้นมาร่างเป็นตัวบทกฎหมาย ซึ่งได้แก่ประเทศต่าง ๆ ทางตะวันตก แต่ไม่ว่าจะเป็นกรณีใดเนื้อหาก็คือสิ่งเดียวกัน ดังนั้น จึงพูดไม่ได้ว่าจารีตประเพณีไม่ใช่กฎหมาย และก็พูดไม่ได้อีกด้วยว่าไม่มีกฎหมายที่

มาจากจารีตประเพณี เพียงแต่ในกรณีที่เป็น จารีตประเพณีนั้นไม่มีการเขียนเป็นลายลักษณ์ อักษร จึงเป็นเหตุให้มีจารีตประเพณีเหมือนกัน และต่างกันแล้วแต่ท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้เองจึงได้จัด รวบรวมและพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้นมา เดิมทีเดียว กฎหมายจารีตประเพณีมีทั้งกฎหมายละเอียด ปลัดย่อยและกฎหมายกว้าง ๆ หัวข้อใหญ่สำหรับ กรณีของญี่ปุ่นก่อนยุคกลางเป็นอย่างไร ไม่มี ใครรู้ แต่หลังจากสมัยเซนโกกุเป็นต้นมา ชาว ญี่ปุ่นปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีมาตลอด ถ้าพิจารณาแก่นแท้ของขนบธรรมเนียมประเพณี ก็จะเป็นว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากธรรมชาติแห่งความ ยุติธรรมและความชอบธรรมแห่งมนุษยสัมพันธ์ ฉะนั้นถ้าคิดจะร่างกฎหมายแห่งขึ้นเมื่อไรก็ตาม จำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงมนุษยสัมพันธ์และความ ยุติธรรมอย่างละเอียดรอบคอบ ถ้าหากละทิ้ง จารีตประเพณีเหล่านี้ไปเสียแล้ว จะสามารถร่าง ประมวลกฎหมายแห่งได้ไฉนเล่า⁵

จากความเห็นข้างต้น กล่าวได้ว่ารัฐมนตรีโอกิมี ความคิดเห็นแตกต่างไปจากนายเอโด คือ เขามีความคิด เห็นว่ารัฐบาลเมจิควรจะพยายามประมวลกฎหมายแห่ง โดยเน้นความสำคัญของกฎหมายจารีตประเพณี

นอกจากนี้ในกรณีนี้จำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือ จากชาวต่างชาติในด้านการทำประมวลกฎหมาย นายโอกิ ไม่ยอมมอบหน้าที่และความรับผิดชอบให้กับ ชาวต่างชาติทั้งหมด ทั้งยังพยายามสอดแทรกกฎหมาย จารีตประเพณีของญี่ปุ่นเข้าไปในประมวลกฎหมายมาก ที่สุดเท่าที่จะทำได้ เท่าที่เห็นว่าสามารถนำมาประยุกต์ใช้ ในประมวลกฎหมายสมัยใหม่ของญี่ปุ่นได้ และยังปรารถนา

จะทำประมวลกฎหมายของญี่ปุ่นให้ดีเด่นเท่าเทียมกับ ระบบกฎหมายของยุโรปอีกด้วย⁶

ตามที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในรัฐบาลญี่ปุ่น ในสมัยนั้นมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการรับกฎหมายตะวันตก สมัยใหม่แบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มหนึ่งมีความ เห็นว่า ควรจะดำเนินการเลียนกฎหมายตะวันตกสมัย ใหม่อย่างรวดเร็ว ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งมีความเห็นว่าการรับ เอากฎหมายตะวันตกสมัยใหม่เข้ามาใช้ในสังคมญี่ปุ่น ควรจะมีการพิจารณากลับกรองให้รอบคอบเสียก่อน ความคิดเห็นที่แตกต่างกันสองกลุ่มนี้ขัดแย้งกันอย่างรุนแรงจนปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในการโต้เถียงเรื่อง เกี่ยวกับการประมวลกฎหมายในญี่ปุ่น ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดต่อไป

2. ปฏิกริยาต่อการทำประมวล กฎหมายอาญา

หลังจากที่รัฐบาลเมจิประกาศประมวลกฎหมาย อาญาฉบับเก่าในปี ค.ศ. 1880 และเริ่มบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ม.ค. 1882 นับว่าเป็นประมวลกฎหมายฉบับแรก ของญี่ปุ่นที่ลอกเลียนตามระบบกฎหมายตะวันตกสมัย ใหม่ และถึงแม้จะมีความเคลื่อนไหวของกลุ่มต่อต้าน ประมวลกฎหมายอาญาฉบับเก่า ซึ่งกล่าวโจมตีว่ามี ลักษณะที่ไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมของญี่ปุ่น แต่ก็ไม่ ลุกลามใหญ่โตจนมีการโต้เถียงเหมือนกับการโต้แย้ง เรื่องประมวลกฎหมายแห่งที่จะกล่าวต่อไปในหัวข้อ (4.4) นอกจากนี้ความเคลื่อนไหวของกลุ่มต่อต้าน ในกรณีประมวลกฎหมายอาญาก็เกิดขึ้นล่าช้าเมื่อเปรียบ เทียบกับกรณีของประมวลกฎหมายแห่ง เพราะจะเห็น ได้ว่า การโต้แย้งเรื่องประมวลกฎหมายแห่งเกิดขึ้นทันที ก่อนที่รัฐบาลจะนำมาประกาศบังคับใช้ แต่สำหรับประ

มวลกกฎหมายอาญาการต่อต้านหรือกล่าวโจมตีเกิดขึ้น
หลังจากที่รัฐบาลประกาศบังคับใช้ไปแล้ว

ความเคลื่อนไหวต่อต้านการประมวลกฎหมาย
อาญาระบบเก่าก่อตัวขึ้นจากภายในสภาอาวุโส จนกระทั่งเดือนกุมภาพันธ์ 1883 สภาอาวุโสจึงลงมติเสนอต่อ
มหาจักรพรรดิว่าด้วย “มติข้อเรียกร้องเกี่ยวกับการแก้
กฎหมายอาญาและกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา”
ใจความสำคัญพอจะสรุปได้เป็นสองประการดังนี้⁷

(1) ขอให้เลิกการจำกัดอายุความฟ้องศาลในกรณี
คดีทางอาญาที่มีต่อจักรพรรดิหรือบิดามารดา

(2) ขอให้เลิกการลดโทษทางอาญาตามอายุของผู้
กระทำผิด ในกรณีที่มีความผิดทางอาญาโทษฐานหมิ่น
ประมาทพระบรมราชานุภาพของจักรพรรดิ

และต่อจากนั้นมาเพียงไม่กี่เดือน กล่าวคือ ใน
เดือนกรกฎาคมปีเดียวกัน สภาอาวุโสก็มีมติว่าด้วย “มติ
เรียกร้องให้เลิกกฎหมายอาญาและกฎหมายวิธีพิจารณา
ความอาญา และนำกฎหมายอาญาระบบชินริทซีโคเรีย
กับกฎหมายอาญาระบบโคเดริทซีเรขึ้นมาใช้แทนอีกครั้ง
หนึ่ง” เสนอต่อพระมหาจักรพรรดิ จะเห็นได้ว่าข้อเรียก
ร้องของสภาอาวุโสตอนเดือนกุมภาพันธ์ยังเป็นเพียงแค่
ขอให้แก้ไขประมวลกฎหมายอาญาระบบเก่าเพียงบางส่วน
เท่านั้น แต่พอมาถึงเดือนกรกฎาคมกลับต้องการให้เลิก
ใช้ทั้งฉบับเลยแสดงให้เห็นว่า ความเคลื่อนไหวต่อต้าน
เพิ่มความรุนแรงขึ้นอย่างรวดเร็ว สาเหตุที่เป็นเช่นนี้
นายชิตะ ชานะมิจิ กรรมการสภาอาวุโสผู้หนึ่งได้ให้
ความคิดเห็นไว้ซึ่งเป็นเหตุผลของการต่อต้าน พอจะสรุป
ได้คร่าว ๆ ดังนี้⁸

(1) หลังจากที่รัฐบาลประกาศประมวลกฎหมาย
อาญาระบบเก่าบังคับใช้แล้ว ก็ยังมีอาชญากรรมเพิ่ม
มากขึ้น

(2) ประมวลกฎหมายอาญาระบบเก่าประมวลขึ้น
อย่างเร่งรีบเกินไป ทั้งนี้ดำเนินการขึ้นโดยมีจุดประสงค์ที่
แท้จริง เพียงเพื่อที่จะขอแก้สัญญาการค้าที่ทำกับประเทศ
มหาอำนาจเท่านั้น

(3) ประมวลกฎหมายอาญาระบบเก่า มีมาตรการท
บัญญัติที่ไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก

กลุ่มที่มีความคิดเห็นต่อต้านการประมวลกฎหมาย
อาญาไม่เพียงแต่ภายในสภาอาวุโสเท่านั้น แม้แต่ใน
กระทรวงเกษตรและพาณิชย์ก็มีความคิดเห็นต่อต้านและ
กล่าวโจมตีประมวลกฎหมายอาญาระบบเก่าเช่นกัน ตัว
อย่างเช่น รายงานประจำปีของกระทรวงเกษตรและ
พาณิชย์มีความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้แสดงไว้ว่า

หลังจากที่ญี่ปุ่นถูกบังคับให้เปิดประเทศ ติดต่อกับประเทศมหาอำนาจตะวันตก พวกชาวต่างชาติก็ถือสิทธิพิเศษในนอกอาณาจักรโดยไม่ยอมยกเล็ก ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุผลที่ว่า กฎหมายญี่ปุ่นเห็นมโหดเกินไป พวกเขาไม่เชื่อว่าจะได้รับความเป็นธรรมจากการใช้กฎหมายดังกล่าวของศาล ดังนั้นรัฐบาลจึงจำเป็นต้องประมวลกฎหมายอาญาขึ้น ประมวลกฎหมายฉบับดังกล่าวนี้ก็นับว่าทำได้ไม่เลวนัก แต่น่าเสียดายที่มีลักษณะขัดแย้งกับจารีตประเพณีของประเทศเรา การประกาศใช้บังคับกฎหมายฉบับนี้ต่อพลเมืองของประเทศเราจึงขาดความยุติธรรม ฉะนั้นการประกาศใช้บังคับประมวลกฎหมายอาญาก็เป็นเพียงต้องการเอาใจพวกต่างชาติ ใช้กฎหมายของต่างชาติเพื่อเพียงแต่ขอให้ประเทศมหาอำนาจยอมแก้ไขสัญญาการค้าเท่านั้นเอง แต่ต้องอย่าลืมเสียว่า เนื่องจากประมวลกฎหมายอาญาฉบับนี้มีลักษณะไม่เหมาะสมกับขนบธรรมเนียมประเพณีของประเทศเรา แน่จนผลที่ตามมาก็คือ อาชญากรรมมีแต่จะเพิ่มขึ้นทุก ๆ วัน จริยธรรมของพลเมืองก็มีแต่จะเสื่อมลง

ที่กล่าวมาเป็นความคิดเห็นของกลุ่มต่อต้านประมวลกฎหมายอาญาฉบับเก่า ต่อไปเราควรจะมาดูว่าฝ่ายตรงข้ามตอบได้ความเห็นต่อต้านเหล่านั้นอย่างไรบ้าง

ก่อนอื่นในสภาอารุโตะ นอกจากกลุ่มต่อต้านประมวลกฎหมายอาญาฉบับเก่าแล้วยังมีสมาชิกสภาที่มีความเห็นตรงข้ามกับกลุ่มต่อต้านเช่นเดียวกัน เช่น นายโฮโชตะ จุนยิโร ได้กล่าวโต้ตอบกลุ่มต่อต้านว่า กฎหมายอาญาฉบับชินริทซึโคเรียกว่าก็ตาม กฎหมายอาญา

ฉบับโคเตริทซึเรียกว่าก็ตาม ไม่ปรากฏว่าจะมีหลักการว่าด้วยลงโทษทางอาญา ตามตัวบทกฎหมาย จึงไม่ใช่กฎหมายยุติธรรม นอกจากนี้ ประมวลกฎหมายอาญาฉบับนี้ประกาศบังคับใช้ยังไม่ทันครบปี ในระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้นยังไม่สมควรที่จะมาวิพากษ์วิจารณ์กัน และการที่เกิดมีอาชญากรรมเพิ่มขึ้นหลังจากประกาศประมวลกฎหมายอาญาฉบับนี้ ก็คงดีไปเสียไม่ได้ว่าสาเหตุเนื่องมาจากประมวลกฎหมายอาญา เพราะอาชญากรรมต่าง ๆ ล้วนมีต้นเหตุที่แตกต่างกันออกไปหลายอย่าง¹⁰

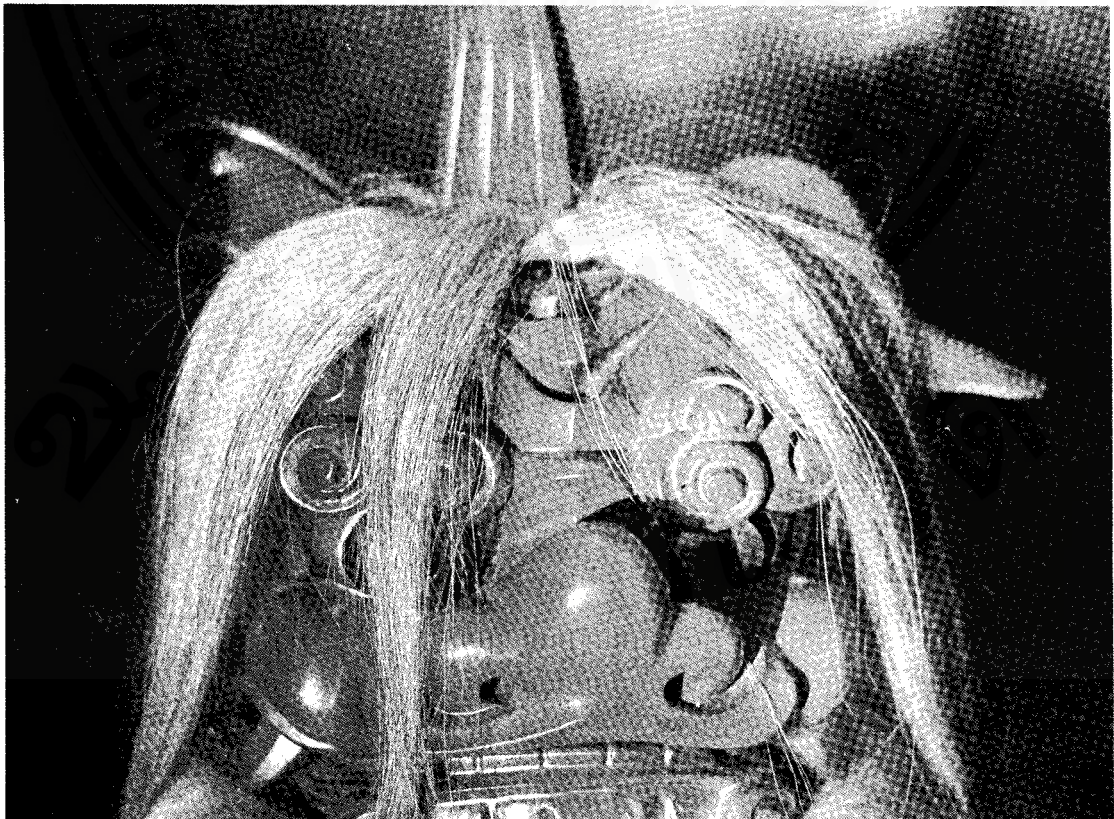
นอกจากนี้ในหนังสือพิมพ์ “เมจิเนปโป

ฉบับวันที่ 25 และวันที่ 26 กรกฎาคม 1883 คอลัมน์บทความบรรณาธิการได้แสดงความคิดเห็นโต้แย้งมติต่อต้านประมวลกฎหมายอาญาฉบับเก่าไว้ดังนี้

ประมวลกฎหมายอาญาของประเทศเรานับว่าเป็นประมวลกฎหมายที่ได้มาตรฐานฉบับหนึ่ง และถ้าเปรียบเทียบกับกฎหมายของอังกฤษหรือฝรั่งเศสก็จะพบว่ามิแต่ข้อที่ดีกว่าแต่หาข้อที่ด้อยกว่าไม่เจอ ในแง่นี้จึงพูดได้ว่าประมวลกฎหมายอาญาของเราเป็นประมวลกฎหมายที่สมบูรณ์แบบ แต่ถ้าพูดในแง่ของความเหมาะสมที่จะนำกฎหมายฉบับนี้มาบังคับใช้ในสภาพสังคมของบ้านเรา ก็เป็นปัญหาอีกเรื่องหนึ่ง...อย่างไรก็ตาม กฎหมายที่มีเนื้อหาสมบูรณ์แต่ถ้าการบังคับใช้ไม่เหมาะสมกับสภาพแท้จริงของสังคม ก็ยังเรียกไม่ได้ว่าเป็นกฎหมายที่สมบูรณ์สำหรับประมวลกฎหมายอาญาฉบับนี้ ตามความเป็นจริงก็มีมาตราที่ไม่เหมาะสมกับสังคมของประเทศเรา

บ้างเล็กน้อย แต่ลักษณะโดยทั่วไปของประมวลกฎหมายอาญานับนี้ นับว่ามีมาตรฐานสูงทีเดียว ถึงแม้จะมีข้อบกพร่องส่วนที่ไม่เหมาะสมกับสังคมญี่ปุ่นบ้าง ก็ไม่ใช่หมายความว่าต้องเลิกล้มประมวลกฎหมายกันทั้งฉบับ นอกจากนี้ ถ้าหากยังเป็นช่วงระหว่างการร่างประมวลกฎหมาย การกล่าวติเตียน โจมตีหรือต่อต้าน ยังนับว่าเป็นความเห็นที่มีคุณค่า แต่ขณะนี้ประมวลกฎหมายอาญานับนี้รัฐบาลก็ประกาศใช้บังคับกันมาแล้วตั้งปีครึ่ง การต่อต้านให้ยกเลิกนับว่าเป็นการกระทำที่ไร้เหตุผลและไม่เกิดคุณค่าเลย¹¹ มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งตามที่กล่าวมาข้างต้นคือ

ทั้ง ๆ ที่รัฐบาลประกาศประมวลกฎหมายอาญานับเก่าใช้บังคับไปแล้วก็ตาม ก็ยังมีความเคลื่อนไหวต่อต้านเกิดขึ้นในสภาอวูโต ซึ่งนับว่าเป็นสถาบันการเมืองที่มีบทบาทสำคัญในสมัยนั้น การต่อต้านเรียกร้องให้ยกเลิกประมวลกฎหมายอาญานับเก่านี้ นับว่าเป็นปฏิกิริยาอย่างหนึ่งของญี่ปุ่นที่มีต่อการนำระบบกฎหมายตะวันตกสมัยใหม่เข้ามา ซึ่งเกิดจากความหวั่นเกรงของชาวญี่ปุ่นบางกลุ่มว่า ถ้าหากปล่อยให้ประมวลกฎหมายอาญานับเก่าที่มีพื้นฐานความคิดและค่านิยมแบบตะวันตกมีผลบังคับใช้ในสังคมญี่ปุ่นต่อไปนาน ๆ เข้า ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของญี่ปุ่นจะถูกทำลายให้เสื่อมสลายลงสักวันหนึ่งก็ได้

3. ปฏิกริยาต่อการจัดทำกฎหมายรัฐธรรมนูญ

ปรากฏการณ์อย่างหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นปฏิกริยาของญี่ปุ่นที่มีต่อการรับกฎหมายจากตะวันตกสมัยใหม่เข้ามาอย่างรวดเร็วก็คือ การร่างพระราชโองการว่าด้วยการศึกษา ซึ่งนับว่าเป็นปฏิกริยาที่มีต่อการจัดทำกฎหมายรัฐธรรมนูญด้วย ทั้งนี้เราจะเห็นได้ว่า โดยปรกติแล้ว รัฐธรรมนูญตะวันตกมีมาตราที่บัญญัติเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาไว้ทั้งสิ้น ตัวอย่างเช่น รัฐธรรมนูญเปอร์เซียซึ่งญี่ปุ่นใช้เป็นแบบลอกเลียนก็ยังมีบทบัญญัติเกี่ยวกับเสรีภาพของการรับการศึกษา หน้าที่การให้การศึกษาต่อบุตร การศึกษาภาคบังคับ เป็นต้น ฯลฯ¹² แต่เมื่อมาพิจารณาดูรัฐธรรมนูญเม็กซิโกว่ามีบทบัญญัติเกี่ยวกับการศึกษาไว้อย่างไรบ้าง ปรากฏว่าไม่มีมาตราใดที่บัญญัติเกี่ยวกับการศึกษาไว้เลย แต่กลับมีการประกาศ “พระราชโองการว่าด้วยการศึกษา” ก่อนหน้าที่จะประกาศรัฐธรรมนูญออกบังคับใช้เสียอีก

สาเหตุที่รัฐบาลเม็กซิโกต้องดำเนินการในลักษณะที่ซับซ้อนเช่นนี้ ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลเม็กซิโกบิบบังคับทางอ้อมให้รับเอากฎหมายตะวันตกเข้ามาเพราะเป็นเงื่อนไขข้อหนึ่งที่ประเทศมหาอำนาจตะวันตกจะยอมแก้ไขสัญญาการค้า การจัดทำกฎหมายรัฐธรรมนูญก็เช่นกัน แต่ก็มีกลุ่มอนุรักษนิยมที่มีความเห็นว่า ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีเก่าแก่ของญี่ปุ่นควรรักษาไว้ และยังคงดำเนินนโยบายการรับกฎหมายตะวันตกสมัยใหม่เข้ามา รัฐบาลเม็กซิโกจึงต้องหาทางออกโดยการร่างประกาศพระราชโองการว่าด้วยการศึกษา ซึ่งเป็นส่วนที่รักษาประเพณีดั้งเดิมของญี่ปุ่นไว้ควบคู่ไปกับการร่างรัฐธรรมนูญ

นอกจากนี้แม้แต่นักกฎหมายชาวเยอรมันที่ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษากฎหมายเกี่ยวกับการร่างรัฐธรรมนูญ

ให้กับรัฐบาลเม็กซิโก นายโรสเลอร์ (Roesler) ก็ยังให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

ญี่ปุ่นเพิ่งจะเริ่มพัฒนาประเทศให้เป็นรัฐสมัยใหม่ได้ไม่นาน การปกครองโดยอาศัยรัฐสภาเป็นพื้นฐานก็ยังมีประสบการณ์น้อยมาก ถ้าหากบัญญัติมาตราว่าด้วยการศึกษาไว้ในรัฐธรรมนูญ เรื่องการศึกษาก็จะถูกยกขึ้นมาถกเถียงในการประชุมของรัฐสภาจนอาจทำให้เกิดความปั่นป่วนขึ้นได้ นับว่าเป็นผลเสียต่อเสถียรภาพของรัฐสภาที่เป็นของใหม่สำหรับญี่ปุ่น¹³

รัฐบาลเม็กซิโกเห็นด้วยกับคำแนะนำเรื่องนี้ เพราะตามสภาพความเป็นจริงในขณะนั้น ถ้าหากรัฐบาลเม็กซิโกร่างรัฐธรรมนูญที่มีบทบัญญัติเรื่องการศึกษา ก็คงมีอาจจะปฏิเสธกลุ่มอนุรักษนิยมนักวิชาการสำนักจินคลาสสิกและนักวิชาการสำนักญี่ปุ่นคลาสสิกที่พยายามเรียกร้องให้เพิ่มเนื้อหาจริยธรรมจารีตประเพณีของญี่ปุ่นไว้ในรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาของประชาชน และแน่นอนถ้าเป็นเช่นนั้น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหัวก้าวหน้าจะต้องนำปัญหานี้ขึ้นมาถกเถียงเป็นเครื่องมือโจมตีรัฐบาลเม็กซิโก รัฐบาลเม็กซิโกจึงหาทางออกโดยร่างพระราชโองการว่าด้วยการศึกษาขึ้น เพราะในรัฐธรรมนูญเม็กซิโก มาตราที่ 9 รับรองอำนาจการปกครองสูงสุดของจักรพรรดิไว้ ฉะนั้นแม้หลักการศึกษาริชาศึกษาจะมีลักษณะตามแบบจารีตประเพณีเก่าแก่ของญี่ปุ่นเพื่อรักษาเทิดทูนสถาบันจักรพรรดิก็ตาม แต่เมื่อประกาศใช้บังคับในรูป “พระราชโองการ” ก็ไม่มีใครที่จะแตะต้องได้ จึงกล่าวได้ว่า “พระราชโองการว่าด้วยการศึกษา” เป็นผลจากการหาทางออกของรัฐบาลเม็กซิโกเพื่อแก้ปัญหา

ที่เกิดจากปฏิกริยาของญี่ปุ่นต่อการรับเอากฎหมายตะวันตกสมัยใหม่เข้ามา เราจึงควรจะศึกษาวิเคราะห์ความเป็นมาของพระราชโองการว่าด้วยการศึกษา เพื่อทำความเข้าใจปฏิกริยาที่เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 แรกเริ่มเดิมทีเดียวรัฐบาลเมจิไม่ได้มีนโยบายที่จะรวบรวมหลักการสอนจริยศึกษาในรูปของพระราชโองการเลย เพราะถ้าศึกษาเบื้องหลังความเป็นมาของพระราชโองการว่าด้วยการศึกษาก็จะทราบว่า ก่อนอื่นได้มีการประชุมผู้ว่าราชการจังหวัดทั่วประเทศ ซึ่งจัดขึ้นที่โตเกียว เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 1890 ผลของการประชุมผู้ว่าราชการจังหวัดทั้งหลายมีมติเสนอความประสงค์ต่อกระทรวงศึกษาธิการขอให้ประกาศหลักการสอนจริยศึกษาเสียที เพราะในโรงเรียนตามต่างจังหวัดต่างก็มีปัญหาเรื่องการสอนจริยศึกษาโดยไม่รู้ว่าจะสอนกันตามหลักการหรือแนวคิดพื้นฐานอะไรดี¹⁴

ต่อมา ปัญหาเรื่องหลักการสอนจริยศึกษาในโรงเรียนถูกนำขึ้นมาพิจารณาในการประชุมสภา จักรพรรดิเมจิจึงทรงให้คำแนะนำเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า รัฐบาลควรจะดำเนินการรวบรวม “คำสอน” ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศีลธรรมจริยธรรมขึ้นและเผยแพร่ออกไป รัฐบาลจึงสั่งให้กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการตามพระราชกระแสแนะนำของจักรพรรดิ กระทรวงศึกษาธิการได้พยายามเลือกหาผู้เชี่ยวชาญที่มีความสามารถพิเศษทางด้านภาษาญี่ปุ่น เพื่อจะให้แต่ง “คำสอน” เก่า ๆ ของญี่ปุ่นขึ้นใหม่ให้มีความไพเราะสละสลวยน่าฟัง และรวบรวมไว้เป็นหลักการสอนจริยธรรมของญี่ปุ่นต่อไป¹⁵

ปรากฏว่า นายนาคาโมริ มาชานาโอะ

ศาสตราจารย์ มหาวิทยาลัยจักรวรรดิได้รับเลือกเขาได้จัดการเขียนรวบรวมคำสอนขึ้นเป็นหนังสือชื่อ “หลัก

คำสอนเกี่ยวกับจริยศึกษา”¹⁶

อย่างไรก็ตาม ในแง่ของการเผยแพร่หลักคำสอนเพื่อใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติทางด้านศีลธรรมจริยธรรมสำหรับประชาชนนั้น รัฐบาลเมจิเห็นว่าคำสอนเหล่านี้ถ้าหากประกาศเป็น “พระราชโองการ” ของจักรพรรดิ จะมีความศักดิ์สิทธิ์และเกิดประสิทธิผลในด้านการเผยแพร่ต่อประชาชนมากกว่า แต่นาย อิโนะอุเอะ โควาชิ อธิการบดีกรมร่างกฎหมายจึงติเตียนเรื่องนี้ว่า “หลักคำสอนเกี่ยวกับจริยศึกษา” ที่นายนาคาโมริเสนอต่อกระทรวงศึกษาธิการ เนื้อหาและสำนวนโวหารไม่เหมาะสมที่รัฐบาลจะนำไปประกาศเป็นพระราชโองการเลย ทั้งนี้เนื่องจากทัศนคติเกี่ยวกับหลักการสอนจริยศึกษาของนายอิโนะอุเอะ ไม่ตรงกับนายนาคาโมริ กล่าวคือ นายนาคาโมริมีความเห็นว่า “สิ่งที่เป็พื้นฐานการศึกษาก็คือ การเสริมสร้างจิตใจของพลเมืองให้รู้สึกเคารพยำเกรงต่ออำนาจของเทพเทวดา” เพราะเขาเชื่อว่าถ้าพลเมืองมีจิตใจเคารพบูชาเทพเทวดาสักดีสักสิทธิ์แล้วไซ้ ความรู้สึกซื่อสัตย์กตัญญูต่อบุคคลต่อพระมหากษัตริย์ต่อบิดามารดา และความรักความรับผิดชอบต่อสังคมก็ย่อมเกิดขึ้นตามมาอย่างแน่นอน แต่นายอิโนะอุเอะกล่าวติเตียนความคิดของนายนาคาโมริ ที่ยกย่องบูชาเทพเทวดาไว้เหนือกว่าฐานะของจักรพรรดิ¹⁷

ผลสุดท้าย รัฐบาลลงมติไม่ใช้ “หลักคำสอนเกี่ยวกับจริยศึกษา” ของนายนาคาโมริ เป็นฉบับร่างพระราชโองการว่าด้วยการศึกษา และมอบให้นายอิโนะอุเอะ อธิการบดีกรมร่างกฎหมายดำเนินการร่างขึ้นแทน หลังจากที่เขาร่างพระราชโองการว่าด้วยการศึกษฉบับร่างขึ้นเสร็จและเสนอผ่านคณะรัฐมนตรีเพื่อรับการพิจารณาเห็นชอบด้วยจากพระมหากษัตริย์ การพิจารณาเห็นชอบด้วยขั้นสุดท้ายนี้จึงตกเป็นหน้าที่ของนาย โมโตตะ

เออิเทอิ ที่ปรึกษาองคมนตรี ซึ่งเป็นคนใกล้ชิดจักรพรรดินายโมโตตะจึงถือโอกาสนำความคิดเห็นของตนเองใน “พระราชโองการว่าด้วยการศึกษา” ฉบับร่างซึ่งเขาเคยร่างไว้ก่อนในอดีตโดยให้ชื่อว่า “หลักการสำคัญของการศึกษา” มาผสมกับฉบับร่างของนายอิโนะอุเอะ

กล่าวคือ นายโมโตตะ มีความเห็นเกี่ยวกับหลักการศึกษาว่า

เนื่องจากในกรณีของประเทศญี่ปุ่นนั้น หลังจากก่อตั้งประเทศเป็นต้นมา เรามีบุญบารมีแห่งพระมหาจักรพรรดิควบคู่กับความจงรักภักดีกตัญญูรู้คุณของพลเมืองภายใต้ระบบจักรพรรดิตลอดมา ความสัมพันธ์ระหว่าง บุญบารมี กับ ความจงรักภักดีกตัญญูรู้คุณ ที่แนบแน่นนี้เอง ทำให้จักรพรรดิกับพลเมืองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และนี่ก็คือความสัมพันธ์ทางความสำนึกแห่งศีลธรรมจริยธรรมแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของญี่ปุ่น ฉะนั้นหลักการศึกษาก็ต้องมุ่งเสริมสร้างความสำนึกดังกล่าวในจิตใจของประชาชนให้่องงามยิ่งขึ้น¹⁸

จะเห็นได้ว่า เขามีความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักพื้นฐานของการศึกษาว่าไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดจากปรัชญาหรือศาสนา แต่จะต้องมาจากความสำนึกทางด้านจิตใจของพลเมืองที่จงรักภักดีและกตัญญูต่อพระมหาจักรพรรดิ

ในที่สุด “ข้อเสนอเกี่ยวกับการร่างพระราชโองการว่าด้วยการศึกษา” ซึ่งเป็นฉบับผสมระหว่างฉบับร่างของนายอิโนะอุเอะกับฉบับร่างของนายโมโตตะ ก็ได้รับการเสนอเข้ารับการพิจารณาของคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 26 กันยายน 1891 และหลังจากมีการตรวจแก้บางประการ

รัฐบาลก็นำมาประกาศบังคับใช้เมื่อวันที่ 31 ตุลาคมในปีเดียวกัน¹⁹

ข้อสังเกตเกี่ยวกับการร่างพระราชโองการว่าด้วยการศึกษาข้อหนึ่ง คือ นอกจากผู้เกี่ยวข้องโดยตรง เช่น นายโมโตตะ นายอิโนะอุเอะ แล้ว คนอื่น ๆ เช่น นายโยชิคาวะ เคนโซ รัฐมนตรีกระทรวงศึกษา นายยามากาตะ อาริอาเกะ นายกรัฐมนตรีต่างก็มีความเชื่อมั่นทำนองเดียวกันว่า ไม่ว่าจะเป็สมัยใดก็ตาม พระราชโองการว่าด้วยการศึกษานั้นไม่มีความจำเป็นต้องแก้ไขปรับเปลี่ยนเลยแม้แต่คำเดียว เพราะพวกเขาเชื่อว่าพระราชโองการว่าด้วยการศึกษาเป็นรายละเอียดเกี่ยวกับศีลธรรมจริยธรรมของมนุษย์ซึ่งไม่มีวันเปลี่ยนแปลง

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นายโมโตะยังคงยกกล่าวอ้างไว้ด้วยว่า “รัฐธรรมนูญอาจจะต้องมีการแก้ไขบ้างแล้วแต่สมัยที่มีสภาพเปลี่ยนแปลงไป แต่พระราชโองการว่าด้วยการศึกษา เป็นคำสอนพื้นฐานเกี่ยวกับมนุษย์ชั่วลูกชั่วหลาน”²⁰ หรืออาจจะกล่าวได้ว่า ไม่เพียงแต่เอกลักษณ์ดั้งเดิมของญี่ปุ่นที่พวกเขาพยายามรักษาไว้ในพระราชโองการว่าด้วยการศึกษาเท่านั้น แต่หมายถึงความต้องการที่จะรักษาปกป้องความคิดพื้นฐานและจิตสำนึกของพลเมืองให้รอดพ้นจากอิทธิพลทางวัฒนธรรมตะวันตกที่เข้ามาพร้อม ๆ กับการรับกฎหมายตะวันตกสมัยใหม่เข้ามา ซึ่งนับว่าเป็นตัวอย่างปรากฏการณ์เกี่ยวกับปฏิกริยาของญี่ปุ่นต่อการรับกฎหมายตะวันตกสมัยใหม่อย่างหนึ่งที่จะมองข้ามไปเสียมิได้

4. ปฏิกริยาต่อการทำประมวลกฎหมายแพ่ง

ตามที่ได้กล่าวในบทที่ 3 มาแล้วว่า หลังจากที่รัฐบาลเมจิประกาศกฎหมายแพ่งฉบับเก่า และก่อนที่จะมีการประกาศใช้บังคับตามกำหนดการในปี ค.ศ. 1893 ก็เกิดเหตุการณ์โต้เถียงอย่างรุนแรงระหว่างกลุ่มที่มีความคิดเห็นว่าจะเริ่มกำหนดการประกาศบังคับใช้ออกไปกับกลุ่มที่มีความคิดเห็นว่าจะประกาศบังคับใช้ตามกำหนดการ จนกลายเป็นเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์กฎหมายของญี่ปุ่น ซึ่งเรียกกันว่า “การโต้เถียงเรื่องการทำประมวลกฎหมายแพ่ง” และนับว่าเป็นปฏิกริยาครั้งใหญ่ที่มีการนำกฎหมายตะวันตกสมัยใหม่เข้ามา ข้ออ้างสำคัญของกลุ่มต่อต้าน พอจะสรุปง่าย ๆ ได้ว่า ประมวลกฎหมายแพ่งฉบับเก่าที่รัฐบาลประมวลขึ้นยังมีลักษณะไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมญี่ปุ่นสมัยนั้น ซึ่งรายละเอียดของการโต้เถียงเรื่องประมวลกฎหมาย

แพ่งจะต้องนำมาศึกษาวิเคราะห์หาคำตอบในหัวข้อนี้

ก่อนที่จะศึกษาความเป็นมาของการโต้เถียง เราควรจะทำความเข้าใจลักษณะทั่วไปของประมวลกฎหมายแพ่งฉบับเก่าอย่างคร่าว ๆ เสียก่อน

ประมวลกฎหมายแพ่งฉบับเก่าประกอบด้วย 5 บรรพ ได้แก่ บรรพว่าด้วยบุคคล บรรพว่าด้วยทรัพย์สิน บรรพว่าด้วยการได้มาซึ่งทรัพย์สิน บรรพว่าด้วยหนี้สิน และบรรพว่าด้วยหลักฐาน ซึ่งส่วนใหญ่ลอกเลียนมาจากประมวลกฎหมายฝรั่งเศส โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิธีการแบ่งบรรพนี้เอาอย่างกฎหมายฝรั่งเศส²¹ เช่น ในบรรพที่ว่าด้วยบุคคลก็บัญญัติมาตราเกี่ยวกับการสมรส บิดามารดาและบุตร สิทธิและหน้าที่ของบิดามารดา ในบรรพที่ว่าด้วยการได้มาซึ่งทรัพย์สิน ก็บัญญัติมาตราเกี่ยวกับการซื้อขาย การแลกเปลี่ยน รวมทั้งการรับมรดก การโอนมรดก การโอนทรัพย์สิน สัญญาว่าด้วยทรัพย์สินของสามีหรือภรรยา เป็นต้น

แต่ปรากฏว่า ประมวลกฎหมายแพ่งฉบับเก่ามีบางมาตราที่ไม่ได้ลอกเลียนตามประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส แต่บัญญัติขึ้นตามจารีตประเพณีของญี่ปุ่นเอง เราจะเห็นลักษณะเช่นนี้ได้เช่น ในบรรพที่ว่าด้วยบุคคล ลักษณะที่ 13 ว่าด้วยเจ้าบ้านและครอบครัว มาตราที่ 243 วรรคที่ 2 ซึ่งได้บัญญัติไว้ว่า “เจ้าบ้านและครอบครัวให้เรียกชื่อตามสกุล ของสกุล” เราจะสังเกตได้ว่า คำว่า “ชื่อสายและเจ้าบ้านในภาษาญี่ปุ่นที่ใช้คำว่า “อิเอ” และ “โคชู” ต่างก็เป็นที่นิยมตามจารีตประเพณีเดิมของญี่ปุ่น หรือในมาตราที่ 246 ก็มีบทบัญญัติไว้ว่า “การสมรส การรับบุตรบุญธรรม จะต้องขึ้นอยู่กับอำนาจการอนุญาตของเจ้าบ้าน” นอกจากนี้ในบรรพที่ว่าด้วยการได้มาซึ่งทรัพย์สิน ก็ยังแบ่งออกเป็นครั้งแรกกับครั้งหลัง ครั้งแรกบัญญัติเกี่ยวกับการซื้อขาย การแลกเปลี่ยน ฯลฯ ครั้ง

หลังบัญญัติเกี่ยวกับการรับมรดก พิษัยกรรม ฯลฯ โดยเฉพาะเกี่ยวกับมรดกยังแบ่งออกเป็น การรับอำนาจตำแหน่งเจ้าบ้านกับการรับทรัพย์สินที่เป็นมรดก ซึ่งเราจะไม่พบลักษณะพิเศษเหล่านี้ในประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสได้เลย²²

ดังนั้น เมื่อพิจารณาลักษณะทั่วไปของประมวลกฎหมายแพ่งฉบับเก่าดูตามข้างต้นแล้วก็อาจจะกล่าวได้ว่า วิธีการประมวลแบ่งบรรพ และบรรพที่ว่าด้วยทรัพย์สินได้รับอิทธิพลจากประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส แต่บรรพที่ว่าด้วยบุคคลและการรับทรัพย์สิน โดยเฉพาะมาตราว่าด้วยครอบครัวได้มีการเพิ่มเติมข้อความพิเศษลงไป เพื่อให้เหมาะกับวัฒนธรรมและสังคมของญี่ปุ่น แต่ถึงจะมีส่วนที่เพิ่มเติมให้เหมาะกับสังคมญี่ปุ่นตามจารีตประเพณีเดิมดังกล่าวก็ตาม ก็ยังปรากฏมีขบวนการต่อต้านเรียกร้องให้รัฐบาลเลื่อนกำหนดการประกาศใช้บังคับประมวลกฎหมายแพ่งฉบับเก่าออกไปโดยอ้างเหตุผลว่าประมวลกฎหมายดังกล่าวยังไม่เหมาะที่จะนำมาประกาศใช้กับสังคมญี่ปุ่น

จุดเริ่มต้นของขบวนการต่อต้านประมวลกฎหมายแพ่งฉบับเก่าก็คือ สมาคมศิษย์เก่าคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยจักรวรรดิได้พิมพ์บทความเรื่อง “ข้อคิดเห็นบางประการเกี่ยวกับการประมวลกฎหมายแพ่ง” ออกเผยแพร่ในปี ค.ศ. 1889 ซึ่งมีใจความสรุปได้ว่า เขาไม่ได้มีเจตนาที่จะต่อต้านการประมวลกฎหมายของรัฐบาลโดยการตั้งคณะกรรมการประมวลกฎหมายขึ้นเพื่อดำเนินการตรวจสอบรวบรวมกฎหมายต่าง ๆ แต่เขามีความเห็นว่าการดำเนินงานเรื่องนี้ไม่ควรจะรีบร้อนเกินไป เมื่อลองพิจารณาสภาพสังคมในปัจจุบันนี้ดู ก็จะทราบว่า ประเทศญี่ปุ่นมีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเกิดขึ้นหลังจากที่เกิดการปฏิรูปสังคมจากระบบศักดินาหรือระบบเก่า ฉะนั้น

การประมวลกฎหมายถ้าพิจารณาเห็นความสำคัญของจารีตประเพณีเดิมประกอบด้วย จะประมวลกฎหมายเพียงแต่ใช้จารีตประเพณีของสังคมระบบศักดินาอย่างเดียวก็ไม่ได้ หรือจะลอกเลียนระบบกฎหมายตะวันตกเพียงอย่างเดียวก็ไม่ได้เป็นอันขาด จึงกลายเป็นเรื่องที่ยุ้งยาก แต่ถ้ารีบร้อนประมวลให้เสร็จเร็ว ๆ ก็จะถูกกลายเป็นกฎหมายที่ไม่เหมาะกับชีวิตความเป็นอยู่ของพลเมืองประชาชนก็จะเดือดร้อนเพราะกฎหมายที่ซับซ้อนยุ่งยาก ฉะนั้นในระหว่างนี้ รัฐบาลควรจะร่างกฎหมายเฉพาะเรื่องขึ้นตามความจำเป็นเฉพาะหน้าการประมวลกฎหมายฉบับสมบูรณ์นั้น ควรจะรอให้สังคมมีความมั่นคงมากกว่านี้เสียก่อนจึงค่อยดำเนินการก็ได้²³

จะเห็นได้ว่า สมาคมศิษย์เก่าคณะนิติศาสตร์ ไม่ได้คิดที่จะต่อต้านการประมวลกฎหมายแพ่งของรัฐบาลโดยตรง เพียงแต่ต้องการทักท้วงให้รัฐบาลดำเนินการอย่างรอบคอบเท่านั้น แต่ผลปรากฏว่าบทความของสมาคมศิษย์เก่าคณะนิติศาสตร์ที่เผยแพร่ออกไปนี้เองกลายเป็นฉนวนสำคัญที่ทำให้การโต้แย้งที่เกิดขึ้นตามมาอย่างรุนแรงในระยะต่อมา

นายโฮชิมิ ยัทซึเกะ ศาสตราจารย์สาขาวิชากฎหมายมหาชน มหาวิทยาลัยมหาจักรวรรดิได้เสนอบทความเรื่อง “การประกาศประมวลกฎหมายแพ่งใช้บังคับ มีผลให้จริยธรรมเสื่อมลง” ในปีค.ศ. 1891 ในบทความนี้เขากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “เจ้าบ้านมิได้มีอำนาจแห่งเจ้าบ้านโดยขึ้นอยู่กับฐานะสามีหรือบิดา แต่ต้นกำเนิดของอำนาจนี้มาจากวิญญาณของบรรพบุรุษ... ดังนั้นอำนาจแห่งเจ้าบ้านจึงเป็นต้นกำเนิดของกฎหมาย”²⁴ จากข้อความนี้ แสดงให้เห็นความคิดของเขาว่า สิทธิและหน้าที่ของเจ้าบ้านและครอบครัวมิได้เกิดขึ้นโดยข้อบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่ง แต่เขาคิดว่ามีมาตั้งแต่

โบราณ ทั้งยังปฏิเสธการจำกัดอำนาจของเจ้าบ้านภายใต้สิทธิและหน้าที่ที่ระบุไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งอีกด้วย

ในปีต่อมา (ค.ศ. 1892) นายโฮซิมิ นายเอจิ และนายโอคุตะ โยชิโตะ นักวิชาการคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจักรพรรดิร่วมกับนักวิชาการโรงเรียนสอนกฎหมายอังกฤษเสนอบทความเรื่อง “ความเห็นเกี่ยวกับการเลื่อนกำหนดประกาศบังคับใช้ประมวลกฎหมาย” ลงในวารสารโฮงากุชินไป ลงวันที่ 25 พฤษภาคม 1892 บทความนี้นับได้ว่าเป็นตัวแทนความเห็นของกลุ่มต่อต้านซึ่งพอที่จะสรุปเหตุผลที่พวกเขาเรียกร้องให้รัฐบาลเลื่อนกำหนดการประกาศบังคับใช้ประมวลกฎหมายออกไปได้ ดังนี้²⁵

(1) ประมวลกฎหมายแพ่งที่จะประกาศบังคับใช้ใหม่นี้ ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมและจริยธรรม กล่าวคือ สังคมญี่ปุ่นมีพื้นฐานโครงสร้างสังคมแบบครอบครัวใหญ่ แต่การลอกเลียนประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส โดยเฉพาะบรรพว่าด้วยบุคคล จะเป็นการนำค่านิยมใหม่ของตะวันตก เช่น ลัทธิปัจเจกชน ลัทธิครอบครัวเล็ก เป็นต้น เข้ามาในสังคมญี่ปุ่น ซึ่งย่อมเป็นอันตรายต่อค่านิยมเก่าของญี่ปุ่นที่เคยมีมา และเป็นการทำลายพื้นฐานทางวัฒนธรรมโครงสร้างสังคมแบบครอบครัวใหญ่ของญี่ปุ่นอีกด้วย

(2) ประมวลกฎหมายแพ่งที่จะประกาศบังคับใช้ใหม่นี้ จำกัดพระราชอำนาจของพระมหาจักรพรรดิให้ลดน้อยลง กล่าวคือ บรรพว่าด้วยทรัพย์สิน ซึ่งลอกเลียนมาจากประมวลกฎหมายฝรั่งเศสได้บัญญัติไว้ว่า “สิ่งก่อสร้างของราชการ สิ่งก่อสร้างและยุทโธปกรณ์ของทหาร และสาธารณูปโภค เช่น ถนน รถไฟ ฯลฯ จะ

ครอบครองโดยปัจเจกชน หรือซื้อขายไม่ได้เป็นอันขาด ยกเว้นกรณีที่ได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา ซึ่ง มีผลกระทบกระเทือนต่อพระราชอำนาจของพระมหาจักรพรรดิที่เคยมีมาแต่ก่อน เพราะเดิมทีเดียว การจัดการเกี่ยวกับสิ่งก่อสร้างของราชการ ทหาร หรือสาธารณะ ล้วนขึ้นอยู่กับพระราชโองการของพระมหาจักรพรรดิทั้งสิ้น

(3) ประมวลกฎหมายแพ่งที่จะประกาศใช้บังคับใหม่ ก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งในหลักการว่าด้วยขนาดแผ่นดิน กล่าวคือ ตามรัฐธรรมนูญเมจิ มาตราที่ 70 ได้บัญญัติไว้ว่า เพื่อความมั่นคงและความปลอดภัยของประเทศชาติ ในกรณีฉุกเฉินที่ไม่สามารถเปิดประชุมรัฐสภาตามปกติ รัฐบาลสามารถจัดการกับสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์เพื่อตอบสนองความจำเป็นด้านการคลังด้วยการประกาศพระราชโองการได้ โดยมีต้องรอดผ่านมติเห็นชอบจากรัฐสภาเลย แต่ปรากฏว่า ในประมวลกฎหมายแพ่งบรรพว่าด้วยการได้มาซึ่งทรัพย์สินบัญญัติไว้ว่า ในกรณีที่ต้องจัดการสังหาริมทรัพย์ เพื่อประโยชน์ทางราชการ จะต้องประกาศเป็นพระราชบัญญัติเฉพาะเรื่องทุกครั้งเสมอ” บทบัญญัติข้อนี้จะทำให้เกิดปัญหาต้องประมาณแผ่นดินในยามฉุกเฉิน

(4) ประมวลกฎหมายแพ่งที่ประกาศบังคับใช้ใหม่เป็นอันตรายต่ออุดมการณ์ของชาติ กล่าวคือ ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสมีลักษณะแนวโน้มตามลัทธิประชาธิปไตย ซึ่งย่อมขัดต่ออุดมการณ์ของญี่ปุ่นที่มีแนวโน้มตามลัทธิชาตินิยม

(5) ประมวลกฎหมายแพ่งที่ประกาศบังคับใช้ใหม่ทำให้เกิดความปั่นป่วนทางด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือ ในกรณีของประเทศทางตะวันตก หลังจากที่ตั้งสังคม

ระบอบพิวตลเสื่อมสลาย การค้าและอุตสาหกรรมได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายสมัยใหม่ที่ให้เสรีภาพอย่างเต็มที่ในการประกอบธุรกิจ แต่ในทางตรงกันข้ามผลของกฎหมายสมัยใหม่เอง จะเป็นการส่งเสริมให้มีการแข่งขันกันอย่างเสรี ซึ่งก็อาจจะทำลายนายทุนเล็ก ๆ ให้ล้มละลายได้เช่นกัน

(6) ประมวลกฎหมายแพ่งที่จะประกาศบังคับใช้ใหม่ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางหลักการว่าด้วยกฎหมายภาษี กล่าวคือ ตั้งแต่สมัยโบราณเป็นต้นมา ญี่ปุ่นมีจารีตประเพณีที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของที่ดินกับชาวนารับจ้าง การเก็บค่าเช่าก็ตาม การจ่ายภาษีที่ดินก็ตาม ขึ้นอยู่กับจารีตประเพณีของแต่ละท้องถิ่น แต่ตามประมวลกฎหมายแพ่งที่ลอกเลียนจากตะวันตก การเก็บค่าเช่า และการเสียภาษี จะต้องปฏิบัติเหมือนกันทั่วประเทศ

นอกจากนี้ พวกเขายังแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะของกฎหมายตะวันตกสมัยใหม่ ในแง่ที่ว่าไม่มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมของญี่ปุ่นอีกด้วยว่า

กฎหมายตะวันตกสมัยใหม่ที่เราจะพยายามลอกเลียนแบบอยู่นี้ก็วิวัฒนาการมาจากกฎหมายโรมัน และต้องอย่าลืมเสียว่า กฎหมายโรมันเป็นกฎหมายของสังคมเมือง แต่สังคมของประเทศเราวิวัฒนาการมาจากสังคมเกษตร ซึ่งมีลักษณะความเป็นอยู่แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีลักษณะแตกต่างไปจากพื้นฐานของสังคมเมือง ฉะนั้นจะเอากฎหมายของสังคมเมืองมาใช้กับสังคมเกษตรได้อย่างไรกัน²⁶

ตามที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า พวกเขาพยายามชี้ให้เห็น

อันตรายของการนำระบบทุนนิยมที่จะเข้ามาพร้อมกับระบบกฎหมายตะวันตกสมัยใหม่ และตักเตือนให้กลับมาพิจารณาความสำคัญของการรักษาพื้นฐานโครงสร้างสังคมแบบเกษตรของญี่ปุ่นไว้อีกครั้งหนึ่ง

สำหรับอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความเห็นสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับการประมวลกฎหมายแพ่งได้แก่ กลุ่มของนักวิชาการโรงเรียนสอนกฎหมายฝรั่งเศส (ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยโอเอ) นักวิชาการโรงเรียนสอนกฎหมาย (ปัจจุบันคือ มหาวิทยาลัยเมจิ) ซึ่งต่างก็เป็นนักกฎหมายสำนักฝรั่งเศสกันทั้งนั้น พวกเขาได้แสดงความคิดเห็นสนับสนุนไว้ในบทความเรื่อง “ความคิดเห็นสนับสนุนการประกาศบังคับใช้ประมวลกฎหมายแพ่ง” เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 1892 โดยชี้ถึงปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นถ้าหากรัฐบาลเลือกกำหนดการประกาศบังคับใช้ประมวลกฎหมายแพ่ง ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้คือ²⁷

- (1) จะทำให้เกิดความปั่นป่วนและกระทบกระเทือนต่อเสถียรภาพของประเทศ
 - (2) เป็นการทำลายจริยธรรมของชาติ
 - (3) กระทบกระเทือนต่อเอกราชของประเทศ การแก้สัญญาการค้าไม่เสมอภาค ต้องล่าช้าออกไปอีก
 - (4) มีผลเสียต่อการประกาศใช้บังคับรัฐธรรมนูญด้วย
 - (5) เป็นการเพิกเฉยต่ออำนาจนิติบัญญัติและเป็นการมอบอำนาจให้กับผู้พิพากษาแทน
 - (6) บังเจกชนชาดการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ
 - (7) เกิดความปั่นป่วนเกี่ยวกับการพิพากษาคดี
 - (8) บังเจกชนชาดความอบอุ่นใจที่จะประกอบอาชีพ
 - (9) เกิดความปั่นป่วนต่อเศรษฐกิจของชาติ
- นอกจากนี้พวกเขายังกล่าวโต้ตอบกลุ่มต่อต้านอีก

ด้วยว่า

ประมวลกฎหมายแพ่งของประเทศเรามีได้นำลัทธิปัจเจกชนของศาสนาคริสต์เข้ามา เหมือนอย่างที่ทำนักทฤษฎีก้าวหน้าเลย พวกเขารู้หรือเปล่านั้นว่า ประมวลกฎหมายแพ่งของประเทศเรา โดยเฉพาะในบรรพว่าด้วยบุคคลและบรรพว่าด้วยการรับมรดก ถ้าเปรียบเทียบกับระบบกฎหมายสมัยใหม่ของประเทศต่าง ๆ ในยุโรปแล้ว มีลักษณะแนวโน้มแตกต่างกันมาก ตัวอย่างเช่น บรรพว่าด้วยบุคคล ในประมวลกฎหมายแพ่งของเรามีการนำระบบว่าด้วยลูกชายคนโตมีสิทธิรับมรดกทั้งหมด และระบบการรับมรดกอำนาจของเจ้าบ้าน มาบัญญัติไว้ด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างของการอนุรักษ์จารีตประเพณีของญี่ปุ่น ได้เป็นอย่างดี แล้วจะกล่าวใจมดีได้อย่างไรว่า นี่เป็นผลของการรับลัทธิปัจเจกชนเข้ามา²⁸

การโต้แย้งระหว่างสองกลุ่มรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ จนในที่สุดมีการเสนอเรื่องนี้เข้าไปถกเถียงในระดับรัฐสภา กล่าวคือ การประชุมสภาจักรวรรดิครั้งที่ 3 ในปี ค.ศ. 1892 เกิดการโต้เถียงขึ้นทั้งภายในวุฒิสภาและสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งหมายความว่า การโต้แย้งที่เกิดขึ้นในระหว่างกลุ่มนักกฎหมาย นักวิชาการ ได้ลุกลามไปจนถึงกลุ่มนักการเมือง

นายมุราตะ ทาโมชิ สมาชิกวุฒิสภาคนหนึ่งได้แสดงเหตุผลเป็นตัวแทนกลุ่มต่อต้านที่ต้องการเรียกร้องให้รัฐบาลเลื่อนกำหนดการประกาศบังคับใช้ประมวลกฎหมายแพ่งออกไปในลักษณะ “ร่างกฎหมาย” ซึ่งพอจะสรุปคร่าว ๆ ได้ดังนี้²⁹

- (1) เพราะเป็นการทำให้จริยธรรมเสื่อมลง
- (2) เพราะเป็นการขัดแย้งต่อจารีตประเพณีของญี่ปุ่น
- (3) เพราะทฤษฎีกฎหมายขัดแย้งกันเองภายในประมวลกฎหมายแพ่ง
- (4) เพราะมีเนื้อหาขัดแย้งกับกฎหมายฉบับอื่น ๆ ส่วนตัวแทนของกลุ่มสนับสนุน ซึ่งเป็นกรรมการคนหนึ่งของคุณะกรรมการร่างกฎหมายแพ่งฉบับเก่าได้กล่าวยืนยันความคิดของกลุ่มสนับสนุนว่า

การที่เรามักจะผูกพันกับประเพณีเก่า ๆ ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และคุ้นเคยกับการดำเนินชีวิตแบบครอบครัวใหญ่ จนขาดการพัฒนาการดำเนินชีวิตแบบลัทธิปัจเจกชน นี่ละคือสาเหตุที่ทำให้ประเทศต่าง ๆ ในเอเชียล่าช้าไม่ก้าวหน้าเสียที พวกเราก็เห็นด้วยกับลัทธิชาตินิยมแต่ก็ไม่คัดค้านลัทธิปัจเจกนิยม เพราะไม่เห็นว่าจะมีข้อเสียตรงไหน กล่าวคือ เราเชื่อว่าการสนับสนุนความคิดตามลัทธิปัจเจกชน เมื่อแต่ละคนมีอิสระอย่างแท้จริง ก็ย่อมก่อให้เกิดความมั่นคงต่อชาติบ้านเมืองเป็นธรรมดา ฉะนั้นเราไม่สามารถเข้าใจคำกล่าวหาของฝ่ายต่อต้านได้เลยที่ว่า ประมวลกฎหมายแพ่งใช้ไม่ได้ เพราะมีลักษณะเป็นลัทธิปัจเจกชน³⁰

ในที่สุดปรากฏว่ากลุ่มต่อต้านได้เสียงสนับสนุนอย่างท่วมท้นทั้งในวุฒิสภาและสภาผู้แทนราษฎร และนับว่าเป็นการปราชัยครั้งใหญ่ของกลุ่มสนับสนุน ผลสุดท้ายประมวลกฎหมายแพ่งฉบับเก่า ก็มีได้ประกาศบังคับใช้ตามกำหนด ต้องทำการตรวจแก้ไขใหม่อีกครั้ง

ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น มีข้อน่าสังเกตบางประการเกี่ยวกับการโต้เถียงเรื่องประมวลกฎหมายแพ่งฉบับเก่า ซึ่งสรุปได้ดังนี้

ประการที่ 1 การโต้แย้งเรื่องประมวลกฎหมายแพ่ง เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มสำนักกฎหมายอังกฤษ (กลุ่มต่อต้าน) กับกลุ่มสำนักกฎหมายฝรั่งเศส (กลุ่มสนับสนุน) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ตามความเป็นจริงผลของการโต้เถียงกระทบกระเทือนต่อความเจริญก้าวหน้าทางธุรกิจของโรงเรียนสอนกฎหมายทั้งสองสำนัก ดังจะเห็นได้จากเมื่อผลของการโต้เถียงปรากฏแน่ชัดแล้ว โรงเรียนสอนกฎหมายอังกฤษสูญเสียชื่อเสียงและลดความนิยมลงพร้อม ๆ กับการปราชัยของกลุ่มสนับสนุน ส่วนโรงเรียนสอนกฎหมายฝรั่งเศสกลับเจริญรุ่งเรืองและได้รับความนิยมมากขึ้นพร้อมกับชัยชนะของกลุ่มต่อต้าน หรืออาจกล่าวได้ว่า ผลได้ผลเสียเบื้องหลังที่มีต่อโรงเรียนสำนักกฎหมายทั้งสองสำนักนี้เองที่เป็นปัจจัยสำคัญทำให้การโต้เถียงเพิ่มความรุนแรงขึ้น³¹

ประการที่ 2 เราสามารถวิเคราะห์การโต้แย้งเรื่องประมวลกฎหมายแพ่งได้อีกแง่หนึ่งว่า เป็นการโต้เถียงที่เกิดขึ้นระหว่างสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ (Historical Law School) กับสำนักกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law School)

ประการที่ 3 การโต้แย้งเรื่องประมวลกฎหมายแพ่งนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นปฏิกิริยาอย่างหนึ่งของญี่ปุ่นที่มีต่อการนำเอากฎหมายตะวันตกสมัยใหม่เข้ามาอย่างรวดเร็ว

5. ปฏิกิริยาต่อการทำประมวลกฎหมายพาณิชย์

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 รัฐบาลเมจิประกาศประมวลกฎหมายพาณิชย์ฉบับแรกในวันที่ 26 เมษายน 1890 และให้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 1891 ซึ่งเรียกกันว่า “ประมวลกฎหมายพาณิชย์ฉบับเก่า” ในเวลาเดียวกันรัฐบาลเมจิกก็ประกาศประมวลกฎหมายแพ่งฉบับเก่า บรรพว่าด้วยทรัพย์สิน เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 1890 และบรรพว่าด้วยบุคคล เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 1890 และให้มีผลบังคับใช้ทั้งสองบรรพพร้อมกันตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 1893 ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากความจำเป็นทางด้านสถานะเศรษฐกิจจึงต้องรีบประกาศประมวลกฎหมายพาณิชย์ให้มีผลบังคับใช้เร็วกว่าประมวลกฎหมายแพ่ง เพราะไม่ว่าการติดต่อธุรกิจระหว่างคนญี่ปุ่นกับคนต่างชาติหรือระหว่างคนญี่ปุ่นด้วยกันเองก็ตาม จำเป็นต้องอาศัยกฎหมายพาณิชย์ทั้งนั้น

ลักษณะทั่วไปของประมวลกฎหมายพาณิชย์ฉบับเก่า ก็ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 ว่า วิธีการประมวลกฎหมายนั้นลอกเลียนประมวลกฎหมายพาณิชย์ฝรั่งเศส ประกอบด้วย 1064 มาตราแบ่งออกเป็น 3 บรรพ คือ

บรรพว่าด้วยบททั่วไป บรรพว่าด้วยการพาณิชย์ทางภาคพื้นทะเล และบรรพว่าด้วยกฎหมายล้มละลาย แต่ผู้รับผิดชอบในการประมวลกฎหมายพาณิชย์กลับเป็นนักกฎหมายชาวเยอรมัน นาย Roesler ทั้ง ๆ ที่ในเยอรมันเองประมวลกฎหมายพาณิชย์ฉบับเก่าก็ได้ประกาศบังคับใช้เป็นประมวลกฎหมายมหาจักรวรรดิเยอรมันฉบับหนึ่งตั้งแต่ปี ค.ศ. 1871 และยังประกาศประมวลกฎหมายพาณิชย์ฉบับใหม่หลังจากแก้ไขเพิ่มเติมอีกเมื่อปี ค.ศ. 1897 ส่วนประมวลกฎหมายพาณิชย์ของฝรั่งเศสประมวลขึ้นสำเร็จตั้งแต่วันที่ 15 กันยายน 1807 แล้วเหตุใดรัฐบาลเม็กซิโคมอบหน้าที่การประมวลกฎหมายพาณิชย์ให้กับนักกฎหมายเยอรมัน แต่ไม่ใช่กฎหมายเยอรมันเป็นแบบลอกเลียน ไม่ปรากฏหลักฐานยืนยันสาเหตุเรื่องนี้ แต่พอจะคาดคะเนเอาเองได้ว่า รัฐบาลเม็กซิโมนโยบายที่จะลอกเลียนตามประมวลกฎหมายฝรั่งเศสเป็นหลัก แต่มีที่ปรึกษากฎหมายชาวฝรั่งเศสเพียงคนเดียวคือ นาย Boissonade ซึ่งได้มอบหน้าที่ให้เขาจัดการประมวลกฎหมายแพ่งแล้ว การประมวลกฎหมายพาณิชย์จึงยื่นขอข้ายที่จะขอร้องให้เขาทำ

ด้วยเหตุนี้เอง กล่าวกันว่าลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของประมวลกฎหมายพาณิชย์ฉบับเก่าก็คือ วิธีการประมวลมีลักษณะการลอกเลียนระบบกฎหมายฝรั่งเศสส่วนเนื้อหา มีลักษณะของกฎหมายฝรั่งเศสกับกฎหมายเยอรมันปะปนกัน และยังกล่าวได้อีกว่าประมวลกฎหมายพาณิชย์ฉบับนี้ ประมวลขึ้นโดยไม่คำนึงถึงจารีตประเพณีเกี่ยวกับการประกอบธุรกิจการค้าซึ่งมีมาแต่ดั้งเดิมของญี่ปุ่นไว้เลย³²

นอกจากนี้ มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่า ในกรณีของการประมวลกฎหมายพาณิชย์ฉบับเก่า รัฐบาลประกาศได้ไม่ถึง 8 เดือน ก็ให้มีผลบังคับใช้ทันที เมื่อเปรียบเทียบกับ

กับกรณีของการประมวลกฎหมายฉบับอื่น ๆ เพียง 8 เดือนเป็นระยะเวลาสั้นเกินไปที่จะให้นักธุรกิจที่เคยชินกับการดำเนินธุรกิจการค้าตามจารีตประเพณีดั้งเดิมของญี่ปุ่น จะสามารถปรับตัวได้ทัน การประกาศประมวลกฎหมายพาณิชย์ฉบับเก่าบังคับใช้อย่างกะทันหันเช่นนี้ วงการธุรกิจการค้าได้รับผลกระทบกระเทือนอย่างจริงจัง บรรยากาศทางเศรษฐกิจตึงเครียดและเริ่มมีปฏิกิริยาตอบโต้ปรากฏให้เห็น หลังจากที่รัฐบาลประกาศประมวลกฎหมายพาณิชย์ฉบับเก่าได้ไม่นาน

ความเคลื่อนไหวต่อต้านการประกาศการประมวลกฎหมายพาณิชย์ของรัฐบาลปรากฏขึ้นครั้งแรกเมื่อวันที่ 28 มิถุนายน 1890 โดยการนำของสภาอาวุโสกลุ่มต่อต้านในสภาได้ยื่นมติว่าด้วย “ความคิดเห็นเรื่องการเรียกร้องให้เลื่อนกำหนดประกาศบังคับใช้ประมวลกฎหมายพาณิชย์” เสนอต่อคณะรัฐมนตรี เหตุผลที่เรียกร้องให้เลื่อนกำหนดออกไปก็คือ

ไม่ว่าประมวลกฎหมายอาญาฉบับเก่าหรือประมวลกฎหมายแพ่ง ต่างก็มีระยะเวลาจากวันประกาศจนถึงวันบังคับใช้ให้ไม่น้อยกว่าหนึ่งปีขึ้นไป แต่กฎหมายพาณิชย์เท่านั้นกลับให้ระยะเวลาสั้น ๆ แค่ 8 เดือน การประกาศประมวลกฎหมายโดยให้มีผลบังคับใช้อย่างกะทันหันแบบนี้ มีแต่จะทำให้เกิดความปั่นป่วน ฉะนั้นจึงควรที่จะเลื่อนกำหนดวันบังคับใช้ออกไป³³

ข้อน่าสังเกตก็คือ สภาอาวุโส มิได้ต่อต้านประมวลกฎหมายพาณิชย์โดยตรง เพียงแต่ไม่เห็นด้วยกับจำนวนระยะเวลาจากวันประกาศถึงวันที่มีผลบังคับใช้น้อยเกินไปเท่านั้นเอง

ความเคลื่อนไหวต่อต้านการประกาศการประมวลกฎหมายพาณิชย์ของรัฐบาลปรากฏขึ้นครั้งแรกเมื่อวันที่ 28 มิถุนายน 1890 โดยการนำของสภาอาวุโส กลุ่มต่อต้านในสภาได้ยื่นมติว่าด้วย “ความคิดเห็นเรื่องการเรียกร้องให้เลื่อนกำหนดประกาศบังคับใช้ประมวลกฎหมายพาณิชย์” เสนอต่อคณะรัฐมนตรี

แต่ก็ยังคงมีความเคลื่อนไหวอีกด้านหนึ่งของกลุ่มสมาคมศิษย์เก่านิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจักรพรรดิที่พยายามต่อต้านเช่นกัน กล่าวคือ หลังจากที่สมาคมศิษย์เก่านิติศาสตร์ได้เผยแพร่บทความแสดงความความคิดเห็นเกี่ยวกับการประมวลกฎหมายแพ่งแล้ว (พ.ศ. 1889) สมาคมก็ติดต่อประสานงานร่วมกับหอการค้าและอุตสาหกรรมแห่งโตเกียว และแสดงปฏิกริยาต่อต้านประมวลกฎหมายพาณิชย์ฉบับเก่าเช่นกัน หอการค้าและอุตสาหกรรมแห่งโตเกียวเสนอชื่อเรียกร้องการเลื่อนกำหนดบังคับใช้ประมวลกฎหมายพาณิชย์ต่อคณะรัฐบาลอย่างเป็นทางการ วันที่ 27 สิงหาคม 1890 พร้อมกับเผยแพร่ชื่อเรียกร้องดังกล่าวให้หอการค้าแต่ละจังหวัดได้รับรู้กันทั่วประเทศ แต่ปรากฏว่ามีหอการค้าบางจังหวัดเห็นด้วยกับการต่อต้าน แต่ก็มีหอการค้าบางจังหวัดที่คัดค้านไม่เห็นด้วย ตัวอย่างเช่น หอการค้าแห่งโอซาก้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งหอการค้าแห่งโอซาก้าได้แสดงความคิดเห็นโต้ตอบหอการค้าและอุตสาหกรรมแห่งโตเกียว โดยให้เหตุผลสนับสนุนการรีบประกาศบังคับใช้ของรัฐบาลดังนี้³⁴

(1) ญี่ปุ่นยังไม่เคยมีกฎหมายพาณิชย์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรมาก่อนเลย ฉะนั้นถ้าประกาศบังคับใช้ประมวลกฎหมายพาณิชย์เมื่อไร ก็จะช่วยให้ขอบเขตของสิทธิและหน้าที่ทางด้านเกี่ยวกับพาณิชย์ชัดเจนยิ่งขึ้น

(2) นักธุรกิจของญี่ปุ่นเสียเปรียบ การค้ากับต่างประเทศมาโดยตลอด รัฐบาลจึงควรพยายามรีบแก้ไขกฎการค้าที่ไม่เสมอภาคให้เร็วที่สุด ถ้าเลื่อนกำหนดวันมีผลบังคับใช้ประมวลกฎหมายพาณิชย์ออกไปอีก ก็ย่อมกลายเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งต่อการขอแก้ไขสัญญา

(3) ประมวลกฎหมายพาณิชย์มีเนื้อหาบางส่วนที่

ไม่เหมาะกับธรรมเนียมประเพณีของญี่ปุ่นก็จริง ทั้งนี้เนื่องจากการยึดถือตามธรรมเนียมประเพณีของต่างชาติเป็นหลัก แต่ว่าเมื่อคิดถึงอนาคตข้างหน้า วงการธุรกิจการค้าของญี่ปุ่นจำเป็นต้องติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้นเรื่อย ๆ ฉะนั้นกฎหมายพาณิชย์จึงสมควรที่จะยืดเอาจารีตประเพณีเกี่ยวกับธุรกิจของญี่ปุ่นเป็นมาตราเพียงอย่างเดียว

แต่อย่างไรก็ตาม ความเห็นสนับสนุนของหอการค้าแห่งโอซาก้าก็ไม่สามารถต้านทานปฏิกิริยาต่อต้านของกลุ่มหอการค้าอื่นได้ ในที่สุดหอการค้าและอุตสาหกรรมแห่งโตเกียวก็ยื่น “ข้อเรียกร้องของการขอเลื่อนกำหนดบังคับใช้ประมวลกฎหมายพาณิชย์” ต่อการประชุมสภามหาจักรวรรดิครั้งที่ 1 ในเดือนธันวาคม 1890 คือขอเลื่อนไปจนถึงวันที่ 1 มกราคม 1893 ให้พร้อมกับการประกาศบังคับใช้ประมวลกฎหมายแพ่ง ผลปรากฏว่าข้อเรียกร้องนั้นผ่านมติสภาผู้แทนราษฎรโดยได้รับเสียงสนับสนุน 189 ต่อ 67 และก็ผ่านมติของวุฒิสมาชิกเช่นกันด้วยเสียงสนับสนุน 104 ต่อ 64³⁵

นอกจากนี้ ในปีต่อมากลุ่มนักกฎหมายฝ่ายอนุรักษนิยม (ได้แก่กลุ่มสมาคมนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยจักรวรรดิร่วมกับนักวิชาการโรงเรียนสอนกฎหมายอังกฤษ) ได้เสนอบทความเรื่อง “ความเห็นเกี่ยวกับการเลื่อนกำหนดบังคับใช้ประมวลกฎหมาย” ลงในวารสารโงงากุชินโป ฉบับลงวันที่ 25 พ.ค. 1892 ดังที่ได้เคยกล่าวมาแล้วข้างต้นว่า เนื้อหาส่วนใหญ่ของบทความเน้นเรื่องการต่อต้านการประกาศบังคับใช้ประมวลกฎหมายแพ่ง แต่ในบทความดังกล่าวก็ยกปัญหาเกี่ยวกับประมวลกฎหมายพาณิชย์ โดยเฉพาะมาตราว่าด้วยบัญชีการค้า กฎหมายล้มละลาย การพาณิชย์ภาคพื้นทะเล ตลอดจนการประกันทางทะเล ขึ้นมาวิพากษ์

วิจารณ์เช่นกัน

ตัวอย่างเช่น เกี่ยวกับมาตราว่าด้วยบัญชีการค้าก็ได้กล่าวติเตียนไว้ว่า

ตามกฎหมายพาณิชย์มาตราที่ 1051 ถ้าหากผู้ใดลงบัญชีการค้าไม่ถูกต้องตามกฎหมายเกณฑ์หรือปกปิดไม่ลงบัญชีการค้า หรือทำลายหลักฐานบัญชีการค้า หรือ มิได้ทำบัญชีการค้าเลย จะมีโทษพ้องล้มละลาย... เรื่องนี้ถ้าเป็นคนนอกวงการธุรกิจ อาจคิดว่าพ่อค้าทุกคนทำบัญชีการค้ากันโดยปกติทั่วไป แต่ความเป็นจริงไม่ใช่เช่นนั้นเลย... สำหรับบริษัทร้านค้าใหญ่ที่เพิ่งตั้งขึ้นใหม่ในสมัยเมจิ การจัดทำบัญชีอาจเป็นงานไม่หนักหนาอะไรนัก แต่สำหรับนายทุนขนาดเล็ก ๆ เจ้าของบริษัทร้านค้าเล็ก ๆ เป็นภาระหนักทีเดียว เพราะจะต้องจ้างผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ที่จบการศึกษาโดยตรงจากโรงเรียนสอนบัญชี หรืออาจพูดได้ว่ากฎหมายนี้เป็นประโยชน์ต่อนักธุรกิจขนาดใหญ่ ๆ แต่ให้โทษต่อพ่อค้าย่อย ๆ³⁶

ซึ่งเป็นบทความที่แสดงให้เห็นเจตนารมณ์ที่จะพยายามคุ้มครองนักธุรกิจรายย่อย ๆ

อย่างไรก็ตาม ผลจากความเคลื่อนไหวของกลุ่มต่อต้าน ปรากฏว่าการประชุมสภามหาจักรวรรดิครั้งที่ 4 (24 พ.ย. 1893) ได้ลงมติเห็นชอบให้เลื่อนกำหนดประกาศบังคับใช้ประมวลกฎหมายพาณิชย์ไปจนถึงวันที่ 31 ธันวาคม 1896 เช่นเดียวกับกรณีของประมวลกฎหมายแพ่ง

แต่ปรากฏว่า การเลื่อนกำหนดตามมติเห็นชอบของสภามหาจักรวรรดิขัดแย้งกับสภาพความเป็นจริง

ของการเติบโตทางเศรษฐกิจตามระบบทุนนิยมในขณะนั้น กล่าวคือหลังจากที่กฎหมายว่าด้วยการเลื่อนกำหนดบังคับใช้ประมวลกฎหมายพาณิชย์ฉบับเก่าไปจนถึงปี ค.ศ. 1896 ออกประกาศได้ไม่นาน วงการธุรกิจการค้าของญี่ปุ่นมีความเคลื่อนไหวอย่างผิดปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในญี่ปุ่น (ธันวาคม 1889 เป็นต้นมา) นักธุรกิจญี่ปุ่นไม่สามารถนิ่งนอนใจต่างก็เห็นความจำเป็นที่จะต้องเร่งรีบปรับปรุงบริษัทร้านค้า ตลอดจน การติดต่อค้าขาย ให้เป็นระบบที่ทันสมัยยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้เองจึงเกิดแนวโน้มความคิดใหม่ขึ้น เปลี่ยนจากความคิดที่ต้องการเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขประมวลกฎหมายทั้งฉบับอย่างสมบูรณ์ก่อนประกาศบังคับใช้ มาเป็นความต้องการขอให้รัฐบาลเร่งรีบประกาศประมวลกฎหมายพาณิชย์ที่จำเป็นเพียงบางส่วนไปพลาง ๆ ก่อน

ตัวอย่างเช่นเมื่อปี ค.ศ. 1892 กลุ่มหัวหน้าผู้พิพากษาและผู้พิพากษาศาลฎีกาจำนวน 30 คน ได้เสนอความคิดเห็นขอให้ประกาศประมวลกฎหมายพาณิชย์บางส่วนบังคับใช้ โดยเสนอต่อรัฐบาลเป็นทางการหรือแม้แต่หอการค้าและอุตสาหกรรมแห่งโตเกียวซึ่งเดิมเคยต่อต้าน ก็ยังยื่นแสดงความจำนงค์ขอให้รัฐบาลประกาศประมวลกฎหมายพาณิชย์บางส่วนบังคับใช้ไปก่อนเสนอต่อรัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรมและรัฐมนตรีกระทรวงเกษตรและพาณิชย์ในปี ค.ศ. 1892 เช่นกัน³⁷

ผลสุดท้ายร่างกฎหมายว่าด้วยการประกาศประมวลกฎหมายพาณิชย์บังคับใช้เพียงบางส่วน (ได้แก่กฎหมายว่าด้วยบริษัท กฎหมายว่าด้วยเช็ค กฎหมายว่าด้วยการล้มละลายกับมาตราว่าด้วยการจดทะเบียนการค้าและการลงบัญชีการค้า) ก็ผ่านมติเห็นชอบจากการ

ประชุมสภามหาจักรวรรดิครั้งที่ 5 และประมวลกฎหมายพาณิชย์เฉพาะบางส่วนก็ประกาศบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม 1893 เป็นต้นมา

ตามที่กล่าวมา พอจะสรุปข้อแตกต่างระหว่างการใช้ได้เพียงเรื่องประมวลกฎหมายแพ่งกับปฏิญญาต่อการประมวลกฎหมายพาณิชย์ได้ดังต่อไปนี้

ประการที่ 1 กรณีการใช้ได้เพียงเรื่องประมวลกฎหมายแพ่งเกิดขึ้นในกลุ่มของนักวิชาการ นักกฎหมายเป็นศูนย์กลางของการโต้เถียง แต่ในกรณีของการประมวลกฎหมายพาณิชย์เป็นความเห็นขัดแย้งในแง่ของผลประโยชน์ทางธุรกิจในระหว่างนักธุรกิจเป็นสำคัญ เช่นหอการค้าและอุตสาหกรรมแห่งโตเกียวกับหอการค้าแห่งโอซาก้า เป็นต้น

ประการที่ 2 ปฏิญญาที่เกิดขึ้นทั้งสองกรณีมีลักษณะคล้ายกัน ในแง่ของเหตุผลของการต่อต้านประมวลกฎหมายโดยต้องการให้รัฐบาลหันกลับมาพิจารณาความสำคัญของจารีตประเพณีเดิมของญี่ปุ่น ซึ่งนับว่าเป็นปฏิญญาที่มีต่อการรับกฎหมายอย่างหนึ่งต่อการรับกฎหมายตะวันตกสมัยใหม่เข้ามา และทั้งสองกรณีฝ่ายกลุ่มต่อต้านก็ได้รับชัยชนะหรือผลสำเร็จในการเรียกร้องให้รัฐบาลเลื่อนกำหนดการบังคับใช้ออกไป แต่ในกรณีของประมวลกฎหมายพาณิชย์มีลักษณะแตกต่างออกไปคือ ถึงแม้จะเรียกร้องให้รัฐบาลเลื่อนกำหนดออกไปได้สำเร็จ แต่ต่อมาไม่นานกลุ่มต่อต้านกลับเปลี่ยนท่าทีมาประนีประนอมขอให้รัฐบาลประกาศประมวลกฎหมายพาณิชย์เฉพาะบางส่วนออกมาบังคับใช้ก่อน ทั้งนี้เพราะอิทธิพลของการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของระบบทุนนิยมในญี่ปุ่นตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

เชิงอรรถ

¹โอทาเกะ ฮิเดโอะ, *ประวัติศาสตร์กฎหมายญี่ปุ่น*, พิมพ์ครั้งที่ 18, โตเกียว : สำนักพิมพ์เซรินโชะอิน, 1975, p.289.

กล่าวกันว่า สาเหตุที่นายเอโตะลาออกจากตำแหน่ง เพราะเนื่องจากมีความคิดโน้มเอียงไปทางลัทธิปัจเจกชนมากเกินไป

²นิตะ มาสุทาโร, "คำให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการประมวลกฎหมายแพ่ง" *วารสารกฎหมายสมัยปัจจุบัน* ฉบับที่ 10 เล่มที่ 7 (1965), p.173.

³Ibid. p. 178.

⁴ตัวอย่างเช่น วิธีการทำนาในท้องถิ่นนั้น ซึ่งไม่เกี่ยวกับกฎหมายเลย เป็นต้น

⁵นิตะ มาสุทาโร, supra note 2, p. 179.

⁶Ibid. p. 186.

⁷เทซึกะ ยูตากะ, "บทความวิจารณ์การนำกฎหมายชินริทซึโกะเกี่ยวกับโคเทริทซึเร กลับมาใช้บังคับของกลุ่มอาวูโส", *วารสารวิจัยนิติศาสตร์* ฉบับที่ 34 เล่มที่ 11 (1967), p. 88-90.

⁸เทซึกะ ยูตากะ, Ibid.

⁹โออุจิ เฮียวเอะ, *ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ว่าด้วยการคลังและเศรษฐกิจสมัยเมจิตอนต้น*, พิมพ์ครั้งที่ 1, โตเกียว : สำนักพิมพ์โคโซชยะ, 1931, No. 18, p.108.

¹⁰เทซึกะ ยูตากะ, supra note 7, p.91.

¹¹ไมโครฟิล์ม, หอสมุดรัฐสภาแห่งชาติที่ญี่ปุ่น

¹²อิทานะ โยชิฮิสะ, "วิเคราะห์ลัทธิพระบรมราชโองการว่าด้วยการศึกษา" *วารสารโคคุคากูอิง* ฉบับที่ 10 เล่ม 7, (1970) p. 50.

¹³Ibid. p. 53-54.

¹⁴อิโซโนะ, "กฎหมายว่าด้วยการศึกษา", *ประวัติศาสตร์วิวัฒนาการกฎหมายสมัยใหม่ของญี่ปุ่น*, พิมพ์ครั้งที่ 1, โตเกียว : สำนักพิมพ์เคโซโชะโบ, 1974, No.1 p. 29.

¹⁵นาบะ ชิน, *ประวัติศาสตร์การศึกษาในประเทศญี่ปุ่น*, พิมพ์ครั้งที่ 1, โตเกียว : สำนักพิมพ์โคดันชยะ, 1973, p. 115.

¹⁶อิโซโนะ, supra note 14, p. 30.

¹⁷นาบะ ชิน, supra note 15, p. 116.

¹⁸Ibid. p. 117.

¹⁸อิไซโนะ, supra note 14, p. 30.

²⁰Ibid. p. 31.

²¹ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสแยกเป็น 3 หมวด คือ บรรพแรกว่าด้วยเรื่องบุคคล ซึ่งบัญญัติถึงสภาพบุคคล ความสามารถของบุคคล ความสัมพันธ์ทางครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร บรรพที่สองว่าด้วย ทรัพย์สินเกี่ยวกับเรื่องกรรมสิทธิ์ ทรัพย์สินต่าง ๆ และบรรพที่สามว่าด้วยลักษณะต่าง ๆ ของการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ เช่น เรื่องหนี้ สัญญา ตลอดจนมรดกด้วย ปรีดี เกษมทรัพย์, *กฎหมายแพ่ง: หลักทั่วไป*, พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภาพพิมพ์, มิ.ย. 2528, น.113.

²²ไอทาเกะ อิเดโอะ, supra note 1, p. 301-303.

²³อิชิอิ เรียวสุเกะ, *ประวัติศาสตร์กฎหมายญี่ปุ่น*, พิมพ์ครั้งที่ 5, โตเกียว สำนักพิมพ์โชบุงะ, 1971, p. 101.

²⁴อิไซโนะ ไทโอรุ, *ประวัติศาสตร์การโต้เถียงเรื่องกฎหมายแพ่ง*, พิมพ์ครั้งที่ 1, โตเกียว : สำนักพิมพ์คาวาเด, 1949, p. 111.

²⁵อิชิอิ เรียวสุเกะ, supra note 23, p. 102.

²⁶ไอทาเกะ อิเดโอะ, supra note 1, p. 305.

²⁷อิชิอิ เรียวสุเกะ, supra note 23, p. 102.

²⁸มุโตะ เคน, *คำบรรยายวิชานิติศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ 1, โตเกียว : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเคโอ, 1957, p. 233.

²⁹อิชิอิ เรียวสุเกะ, supra note 23, p. 102.

³⁰อิไซโนะ ไทโอรุ, supra note 24, p. 230.

³¹อิชิอิ เรียวสุเกะ, supra note 23, p. 108.

³²อิไซโนะ ไทโอรุ, supra note 24, p. 173.

³³คุมาคายะ โคซาบุ, "ประวัติศาสตร์การโต้เถียงเรื่องกฎหมายพาณิชย์", *ปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายกับนิติศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ 1, โตเกียว : สำนักพิมพ์นิฮอนเฮียวรอนชชะ, 1967, p. 117.

³⁴Ibid. p. 118.

³⁵อิไซโนะ ไทโอรุ, supra note 24, p. 175 - 176.

³⁶คุมาคายะ โคซาบุ, supra note 33, p. 122.

³⁷Ibid. p.124.